

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ ТА ПЛАСПРОМОЖНІСТЮ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Анотація. Стаття присвячена вивченню теоретичних питань управління банківською ліквідністю та платоспроможністю, сучасного стану забезпечення ліквідності комерційних банків, розробці пропозицій щодо вдосконалення системи управління ліквідністю.

Ключові слова: банківська ліквідність, платоспроможність, управління ліквідністю, модель управління ліквідністю, активи та пасиви.

Вступ. На сучасному етапі розвитку банківської системи України надзвичайно актуальна проблема визначення оптимального рівня ліквідності комерційних банків. Існуюча в Україні система оцінювання ліквідності містить низку неузгодженостей та значно відрізняється від систем провідних країн світу. Для того щоб у постійно змінних умовах комерційний банк міг стабільно й ефективно функціонувати, керівництво банку повинне приділяти велику увагу управлінню ліквідністю, тому в сучасних умовах питання, пов'язані із управлінням ліквідністю та платоспроможністю банків, дуже актуальні.

Банківська ліквідність відіграє важливу роль як у діяльності самих банків, так і у фінансовій системі країни. Протягом останніх років спостерігався стрімкий розвиток банківського сектора України, але з кінця 2008 р. суттєво погіршилася ситуація через посилення світової фінансової кризи, її негативного впливу на стан банківської системи України та фінансовий ринок держави. Найважливішою проблемою банківської системи України виявився брак банківської ліквідності, що з самого початку спричинили іноземні інвестори, які в умовах світової фінансової кризи вивели свої кошти з України до національних економік із метою їх стабілізації і підтримки.

При дослідженні цієї теми використано нормативні акти НБУ, спеціальну економічну літературу, матеріали періодичних та електронних видань України. Питання, пов'язані з ліквідністю та платоспроможністю комерційних банків, розглянуті у роботах таких вітчизняних учених, як А. М. Герасимович, В. М. Кочеткова, В. В. Міщенко, Л. О. Примостка, Л. М. Кіндрацька. У зв'язку з кризовими явищами в банківській системі України збільшилася кількість публікацій за цією темою в періодичних виданнях, зокрема, досить багато матеріалів було опубліковано в журналах «Вісник НБУ», «Фінанси України» тощо.

Постановка завдання. Мета цієї роботи - визначення шляхів та розробка пропозицій щодо підвищення ліквідності та платоспроможності банку.

Результати. Кризові явища в економіці, які розпочалися в другій половині 2008 р., спровокували вивід капіталу з України, обвал курсу гривні, відтік банківських депозитів, що, безумовно, призвело до проблем комерційних банків, пов'язаних із забезпеченням їх ліквідності. У банків з'явилася потреба в грошах, але в умовах кризи вони не мали достатньо ефективних шляхів розміщення коштів, а отже, втратили спроможність забезпечити свою ліквідність, платоспроможність і фінансову стійкість на майбутнє.

Стан ліквідності комерційних банків залежить від структури і якості портфеля активів, для того щоб виявити вплив чинників, структура активів по банківській системі в цілому була проаналізована за 2008 р.

За даними табл. 1, загальний обсяг банківських активів у 2008 р. збільшився на 54,04 %, що у великій мірі було зумовлено зростанням кредитного портфеля українських банків (на 60,14 %), також слід звернути увагу на те, що темп росту обсягів високоліквідних активів банків був нижчий (складав 22,64 %). Таким чином, потреба українських банків в ліквідних коштах зростала.

Таблиця 1

Аналіз динаміки та структури активів українських банків у розрізі основних статей у 2008 р.

Показник	На 31.12.07, млн грн	На 31.12.08, млн грн	Відхилення від попереднього року		Питома вага, %	
			млн грн	%	31.12.07	31.12.08
Високоліквідні активи	57041,40	69954,20	12912,80	122,64	10,30	8,20
Кредити надані	434179,20	695276,50	261097,30	160,14	78,40	81,50
Вкладення в цінні папери	25474,80	35830,20	10355,40	140,65	4,60	4,20
Основні засоби та нематеріальні активи	24921,00	33270,90	8349,90	133,51	4,50	3,90
Інші активи	12183,60	18768,20	6584,60	154,04	2,20	2,20
Всього	553800,00	853100,00	299300,00	154,04	100	100

Значне нарощування банками своїх активів сприяло зміні в структурі активів по банківському сектору: відбулося зростання з 78,4 до 81,5 % частки наданих кредитів та спостерігалось скорочення частки високоліквідних активів з 10,3 до 8,2 %.

Потреба в ліквідних коштах значною мірою залежить від стабільності ресурсної бази (табл. 2). Розрахунки свідчать про те, що у 2008 р. зростали й обсяги власного капіталу, і обсяги зобов'язань. У зв'язку з тим, що власний капітал зростав вищими темпами, ніж зобов'язання, спостерігалось збільшення частки власного капіталу (з 11,68 до 12,09 %) у загальному обсязі українських пасивів, що вказує на підвищення стабільності ресурсної бази.

Таблиця 2

Аналіз динаміки та структури пасивів українських банків за 2008 р.

Показник	На 31.12.07р., млн грн	На 31.12.08р., млн грн	Відхилення від попереднього періоду		Питома вага, %	
			млн грн	%	31.12.07	31.12.08
Зобов'язання	489100,00	749900,00	260800,00	153,32	88,32	87,91
Власний капітал	64700,00	103200,00	38500,00	159,51	11,68	12,09
Всього:	553800,00	853100,00	299300,00	154,04	100	100

З січня по вересень 2008 р. ситуація на міжбанківському кредитному ринку була неоднорідною, що насамперед було викликано значним коливанням ліквідності банківської системи [7, с. 69].

Зважаючи на складну ситуацію в банківській системі України наприкінці 2008 р., підтримка ліквідності банків здійснювалася Національним банком України за допомогою різноманітних інструментів рефінансування. Заходи НБУ щодо підтримки ліквідності банків на початку 2008 р. були спрямовані на мобілізацію коштів банків, що було зумовлено профіцитом ліквідності, який спостерігався в цей період. Надалі спостерігалось зниження рівня ліквідності комерційних банків, виникла необхідність переходу Національного банку до стратегії підтримки ліквідності банків, яка реалізувалась через операції рефінансування.

В умовах кризи таке регулювання ліквідності комерційних банків призвело до суперечливої ситуації, коли, за офіційними даними НБУ, показник миттєвої ліквідності по банківській системі взагалі становив на початок 2009 р. 55,1 % (при нормативному значенні Н4 – 20 %), поточної ліквідності – 79,3 % (за нормативу Н5 – 40 %), короткострокової ліквідності – 37,8 % (за нормативу Н6 – 20 %). Адекватність основного капіталу – 9,99 % (за нормативу Н2 – 4 %) [6].

Тобто за всіма параметрами спостерігається перевищення нормативних вимог, але банки підвищили свою ліквідність за допомогою залучення на свої рахунки значних обсягів грошових коштів та інвестуванням цих коштів у високоліквідні цінні папери або у валютні цінності за рахунок зменшення прибутку. Що врешті може привести до неплатоспроможності банківської установи, не зважаючи на її здатність виконати свої поточні зобов'язання. Забезпечення ліквідності комерційних банків в умовах кризових явищ на фінансових ринках шляхом скорочення обсягу активних операцій хоча й дозволяє банківській системі підвищити свою надійність, проте не вигідне для розвитку і підтримки стабільності національної економіки [7, с. 71].

Кризові явища в банківській системі виявили такі проблеми у сфері управління ліквідністю комерційних банків:

1) недосконалість системи оцінювання ліквідності, яка використовується НБУ:

а) оцінка ліквідності на основі нормативів ліквідності не дозволяє оцінити ситуацію комплексно, з точки зору спроможності банку забезпечувати свою фінансову стійкість та надійність у майбутньому;

б) система оцінювання ліквідності комерційних банків містить низку неузгодженостей та значно відрізняється від систем провідних країн світу. Для розв'язання цієї проблеми пропонуються шляхи вдосконалення системи показників ліквідності комерційних банків України з урахуванням наявних недоліків та світового досвіду;

2) недостатній рівень ліквідності комерційних банків у середині та наприкінці 2008 р., на початку 2009 р. внаслідок:

а) проведення банками ризикованої кредитної політики, що призвело до збільшення частки проблемних кредитів та погіршення якості кредитних портфелів комерційних банків, збитковості діяльності банків;

б) існування на ринку гривневого дефіциту ліквідності через накопичення банками конвертованої іноземної валюти.

Але кризові явища в банківській системі мали як негативні, так і позитивні наслідки, серед позитивних тенденцій можна виділити:

- перехід від адміністративних до переважно ринкових механізмів та інструментів регулювання грошово-кредитного ринку;

- зміна та розширення механізмів та інструментів, їх удосконалення з урахуванням передового досвіду центральних банків зарубіжних країн;

- збільшення можливостей впливу на ліквідність банків через розширення внутрішніх важелів регулювання в межах кожного окремого інструмента грошово-кредитної політики [9].

Зі 183 українських банків не багатьом удалося зберегти свою фінансову стійкість у період кризи. Заснований у 1992 р. комерційний «ПриватБанк» - лідер банківського ринку країни і найбільший банк з вітчизняним капіталом. Під час кризи цілком вдалося успішно функціонувати. За даними Асоціації українських банків, на 01.02.2009 «ПриватБанк» займав у рейтингу українських банків перше місце за такими показниками, як кредитно-інвестиційний портфель, депозити фізичних осіб. За обсягом капіталу «ПриватБанк» посідав 3-тє, за депозитами юридичних осіб – 2-ге, а за фінансовим результатом – 4-тє місця.

Аналіз нормативів ліквідності та адекватності капіталу ПАТ КБ «ПриватБанк» (табл. 3) показав, що, не зважаючи на деяке зниження значень нормативів, у 2008 р. банк виконував усі встановлені НБУ нормативи ліквідності.

Таблиця 3

*Аналіз нормативів ліквідності та адекватності капіталу
ПАТ КБ „ПриватБанк” за 2008 р.*

Назва нормативу	Значення, %		Норматив	Відхилення від нормативу	
	на кінець дня 31.12.2007	на кінець дня 31.12.2008		на кінець дня 31.12.2007	на кінець дня 31.12.2008
Норматив адекватності регулятивного капіталу / платоспроможності (Н2)	11,11	10,09	10	1,11	0,09
Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів(Н3)	9,58	9,59	9	0,58	0,59
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	53,26	57,00	20	33,26	37,00
Норматив поточної ліквідності (Н5)	87,02	55,30	40	47,02	15,30
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	46,01	36,93	20	26,01	16,93

На підставі наведених даних можна зробити висновок, що у 2008 р. банком виконувались нормативні вимоги НБУ, тобто банк мав можливість швидко і в повному обсязі задовольняти свої невідкладні потреби в грошових коштах та виконувати зобов'язання. Не зважаючи на деяке зниження значення нормативів ліквідності, вони відповідали всім нормативним вимогам НБУ. Дані аналізу свідчать навіть про надмірний рівень ліквідності, тому що значення показників миттєвої, поточної та короткострокової ліквідності значно перевищували встановлені нормативи. Проведення і нарощування активних операцій банку здійснювалось у рамках підтримки нормативного рівня показника платоспроможності. Таким чином, розраховані і розглянуті показники банку показали, що в основному він витримав у 2008 р.

рекомендовані значення щодо ліквідності, забезпечував активами свою здатність погашати вимоги по своїх зобов'язаннях перед клієнтами, кредиторами та акціонерами.

Ефективне функціонування «Приват Банку» стало можливим завдяки використанню ним політики мінімізації надлишкової ліквідності активів із метою забезпечення прибутковості при обов'язковому дотриманні економічних нормативів, установлених НБУ. У своїй діяльності «ПриватБанк» використовував такі інструменти:

- розширення обсягів надання нетрадиційних послуг. «ПриватБанк» - визнаний лідер вітчизняного ринку платіжних карток. Він також упроваджує на українському ринку принципово нові, передові банківські послуги. Першим в Україні запропонував своїм клієнтам послуги інтернет-банкінгу «Приват24» і GSM-банкінгу, а також послуги з продажу через мережу своїх банкоматів і POS-терміналів електронних ваучерів операторів мобільного зв'язку та IP-телефонії;

- збалансоване управління активами і зобов'язаннями. Показник гепу для «ПриватБанку» у 2008 р. був позитивним, тому в умовах росту відсоткових ставок, що відбувався в цей період, зростали також процентні доходи банку;

- розширення обсягів кредитування реального сектора економіки. Ця тенденція зберігатиметься й у найближчому майбутньому. До кінця року банк планує наростити кредитний портфель для корпорацій і підприємств малого і середнього бізнесу на 1 млрд грн. За даними «ПриватБанку», за перші два місяці 2010 р. його кредитний портфель збільшився на 5,6 % - до 76 131 млн грн (в основному за рахунок кредитів реальному сектору економіки).

В сучасних умовах банк повинен ще ретельніше визначати потребу в ліквідних коштах хоча б на короткострокову перспективу. Більше уваги треба приділяти попередньому вивченню господарських та фінансових вимог, специфіки клієнтури банків, можливостей виходу банків на нові ринки, а також перспективи розвитку банківських послуг, вивченню змін у грошово-кредитній політиці, законодавстві та ін.

У керівництві активами та пасивами банку потрібно звернути увагу на такі моменти:

1. Ефективніше управління готівкою (ретельне планування надходжень та відтоків коштів, розробка графіка платежів, бюджетів).

2. Узгодження строків розміщення та залучення банком ресурсів.

3. Підвищення ефективності управління ризиками, а саме:

- 1) формування стратегії й тактики банку на основі прогнозування банківських ризиків;

- 2) удосконалення системи оцінки та управління ризиками на основі системного підходу;

- 3) створення ефективної системи моніторингу ризиків;

- 4) оперативна розробка та вжиття заходів щодо запобігання виникненню, мінімізації ризиків;

- 5) удосконалення інформаційних баз даних банку з метою оперативного отримання необхідної інформації для оцінки та контролю за рівнем ризику.

На думку В. Мішенка та А. Сомик, управління банківською ліквідністю в Україні сьогодні має бути спрямоване на досягнення таких цілей:

- посилення координації грошово-кредитної та фіскальної політики держави;

- удосконалення механізму регулювання ліквідності банківської системи шляхом переходу від кількісного підходу до регулювання грошово-кредитного ринку до підходу, що ґрунтується на його регулюванні через процентні ставки. Це посилить управлінську позицію НБУ, збільшить його можливості в регулюванні грошово-кредитного ринку та ефективність у досягненні цінової стабільності;

- зростання ролі прогнозування в управлінні ліквідністю банківської системи, а саме: застосування методичних підходів і моделей, які б із високою точністю могли оцінити й урахувати всі чинники ліквідності, визначити потребу в ній, адекватну циклу та стану розвитку економіки країни [10, с. 41].

Висновки. Таким чином, кризові явища в економіці показали недоліки системи управління ліквідністю комерційних банків України та сприяла розвитку нових механізмів регулювання ліквідності. Так, у науковій літературі зараз існує думка, що в умовах погіршення ліквідності банківської системи України Національному банку необхідно звернутися до такого заходу, як зниження рівня обов'язкових резервних вимог, який широко використовується в країнах малих ринкових економік. Ці заходи мають дати можливість збільшити ліквідність банківської системи при скороченні обсягів рефінансування та мінімізації впливу монетарного чинника на інфляційні процеси в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці основних напрямів формування стратегії регулювання ліквідності комерційних банків з боку НБУ в умовах економічної кризи.

Практична значимість дослідження полягає в можливості використання результатів у практиці діяльності комерційних банків, зокрема ПАТ КБ «ПриватБанк» в умовах кризи.

Перспективи подальших досліджень розглянутої актуальної проблеми вдосконалення механізму управління ліквідністю та платоспроможністю комерційного банку полягають у:

- розробці додаткових обов'язкових нормативів ліквідності для регулювання банківської діяльності в коротко- і довгостроковому періодах, зокрема, коефіцієнт запасу ліквідності;
- вивченні і використанні досвіду інших країн у сфері управління ліквідністю;
- посиленні ролі економічних нормативів у регулюванні банківської ліквідності на мікрорівні з метою розв'язання проблеми розбалансованості пасивів та активів банків за строками й видами валют;
- формуванні ефективнішого інструментарію щодо підтримання оптимального рівня ліквідності з метою недопущення надлишкової ліквідності.

Література

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні № 368 від 28.08.2001.
2. Банківський менеджмент : підруч. / за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. – К. : Знання, 2005. – 831с.
3. Любунь О. С. Фінансовий менеджмент у банку – К. : ВД «Слово», 2004. – 296 с.
4. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : Навч.-метод. посіб. [для самот. вивч. дисц.] - К. : КНЕУ, 2003. - 347 с.
5. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : Підручн. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
6. Алексеев А. Фінансова психотерапія. Для запобігання повномасштабної паніки вкладників НБУ зважився на екстрені непопулярні заходи / А. Алексеев // Дзеркало тижня. – № 39 (718). – 18-24 жовт. 2008.
7. Дзямучич М. І., Чижик О. М. Забезпечення ліквідності комерційних банків в умовах фінансової кризи // Економічний простір. - № 23 (2). - 2009.

8. Кочетков В. М. Ліквідність та платоспроможність комерційного банку в механізмі зміцнення його фінансової стійкості / В.М. Кочетков // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – Вип. 125. – 200 с.

9. Ліквідність банківської системи України : наук.-аналіт. матеріали. - Вип. 12 / В. І. Міщенко, А. В. Сомик та ін. – К. : Національний банк України ; Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с.

10. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи України : сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання // Вісник НБУ. - № 1 (155). - 2009р.

11. Офіційний сайт ПАТ КБ «ПриватБанк» – Режим доступу : <http://privatbank.com.ua>

Summary. The article covers the study of theoretical problems concerning the bank liquidity and financial responsibility, the present situation of trading bank liquidity security, the suggestions development as for the liquidity management system.

The present-day Ukrainian liquidity estimation system contains a number of disagreements and differs considerably from the systems of the world leading countries. To enable the efficient and stable functioning of a trading bank under the constantly changing conditions, the bank direction should pay great attention to the liquidity management; therefore nowadays the issues connected with the liquidity management and banks financial responsibility are very urgent.

Keywords: bank liquidity, solvency, management, case liquidity frame, assets and passive voices, liquidity.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2010